

TIJORAT BANKLARINING QIMMATLI QOG‘OZLAR BILAN OPERATSIYALARI VA ULARNING TAHLILI

Muallif: Qahramon Abdukarimov

Ilmiy rahbar Abdurahmonov.A.S

*Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
bank ishi kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya: Qimmatli qog‘ozlar bozori moliyaviy tizimning ajralmas bo‘lagi bo‘lib, u orqali moliyaviy resurslar erkin harakatlanadi, investitsiya faoliyati rag‘batlantiriladi va iqtisodiyotda uzoq muddatli kapital jamlanadi. Tijorat banklari bu bozorning faol ishtirokchilari sifatida nafaqat investorlik faoliyatini yuritadilar, balki mijozlarga investitsiya xizmatlari ko‘rsatish, vositachilik qilish, qimmatli qog‘ozlar chiqarishni tashkil etish orqali bozorning rivojlanishiga hissa qo‘shadilar.

Kalit so‘zlar: Qimmatli qog‘ozlar, Investitsion portfel, Bank investitsiyalari, Likvidlik, Daromadlilik (rentabellik), Bozor riski, Obligatsiyalar, Aksiyalar, Markaziy bank me‘yorlari, Moliyaviy instrumentlar.

Tijorat banklarining qimmatli qog‘ozlar bilan operatsiyalari turlari

Investitsion faoliyat

Banklar o‘z likvid aktivlari portfelining muhim qismini qimmatli qog‘ozlar orqali shakllantiradilar. Asosan quyidagi turlarga sarmoya kiritiladi:

Davlat qimmatli qog‘ozlari (O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki yoki Moliya vazirligi tomonidan chiqarilgan obligatsiyalar)

Korporativ obligatsiyalar

Aksiyalar (ko‘p hollarda banklar strategik sarmoya maqsadida aksiyalar portfelini ham shakllantiradi)

Brokerlik va dilerlik faoliyati

Tijorat banklari mijozlar topshirig‘i asosida qimmatli qog‘ozlarni xarid qilish yoki sotish xizmatlarini ko‘rsatadi. Diler sifatida esa ular o‘z mablag‘lari hisobidan savdo yuritadilar.

Anderrayting va emissiya

Yirik banklar, ayniqsa davlat ulushi mavjud bo‘lgan banklar, korxonalar emissiyasi jarayonida anderrayter sifatida ishtirok etadilar. Bu faoliyat banklarga komissiya daromadlari va bozor ulushini kengaytirish imkonini beradi.

Repo va Revers-repo bitimlar

Qimmatli qog‘ozlarni vaqtinchalik sotish yoki sotib olish orqali banklar likvidlikni boshqaradilar. Bu operatsiyalar qisqa muddatli moliyalashtirish manbasi bo‘lib xizmat qiladi.

Qimmatli qog'ozlar bilan bog'liq operatsiyalarning tahlili

Strukturaviy tahlil

Qimmatli qog'ozlar portfelining tarkibi bo'yicha quyidagilar o'rganiladi:

Davlat va nodavlat qimmatli qog'ozlari ulushi

Qisqa, o'rta va uzoq muddatli aktivlarning nisbati

Rentabellik darajalari

Grafik misol: Bank X portfelidagi qimmatli qog'ozlar tuzilmasi: 65% — davlat obligatsiyalari, 20% — korporativ obligatsiyalar, 15% — aktsiyalar.

Moliyaviy tahlil

Qimmatli qog'ozlardan olinadigan daromadlar bankning asosiy ko'rsatkichlariga bevosita ta'sir qiladi:

Foizli daromadlar (kuponlar)

Dividendlar

Kapital o'sishdan tushgan foyda

Moliyaviy ko'rsatkichlar bilan bog'liq misol: 2023-yilda "Ipoteka Bank" qimmatli qog'ozlardan 270 mlrd so'm daromad oldi, bu bankning umumiy foizli daromadlarining 8% ini tashkil etdi.

Risk tahlili

Foiz stavkasi riski: Yangi chiqarilgan qimmatli qog'ozlar bo'yicha daromad ko'rsatkichlarining o'zgarishi portfeldagi mavjud aktivlarning qiymatiga ta'sir qiladi.

Kredit riski: Emitentning o'z majburiyatlarini bajarmasligi.

Bozor riski: Narxlarning tebranishi (volatillik)

Amaliy holat: O'zbekistonda tijorat banklari va qimmatli qog'ozlar bozori

Raqamlar tilida

2023 yilda O'zbekistonda banklar tomonidan qimmatli qog'ozlar bozoriga kiritilgan sarmoya hajmi 15,8 trln so'mni tashkil etdi.

Davlat obligatsiyalarining eng yirik xaridorlari — "Agrobank", "Asaka bank" va "Ipoteka Bank".

2022-2023 yillar oralig'ida banklar portfelidagi davlat obligatsiyalari ulushi 48% dan 61% gacha oshdi.

Bozor infratuzilmasi rivoji

Kapital bozorining rivojlanish strategiyasi doirasida "O'zbekiston Respublikasi Davlat obligatsiyalari" bo'yicha onlayn savdolar joriy etildi, bu esa banklar uchun likvidlikni real vaqt rejimida boshqarish imkonini bermoqda.

Qimmatli qog'ozlar bilan ishlashdagi dolzarb muammolar

1. Kapital bozorining nisbatan past rivojlanish darajasi
2. Emitentlarning kredit reyting tizimi sust shakllangan
3. O'zbekistonda xususiy sektor obligatsiyalari bozorining sustligi
4. Bank xodimlarining bu boradagi malakasi yetarli darajada emas

Taklif

1. Tijorat banklari uchun sarmoyaviy portfelni boshqarish bo'yicha raqamli platformalarni keng joriy etish kerak.
2. Kredit reyting agentliklari faoliyatini rag'batlantirish zarur.
3. Banklar uchun risklarni cheklovchi va kapital bozorini rivojlantiruvchi me'yoriy baza yaratish muhim.
4. Qimmatli qog'ozlar bo'yicha kadrlar malakasini oshirish uchun maxsus trening va sertifikat dasturlari joriy qilinishi lozim.

Xulosa: Tijorat banklarining qimmatli qog'ozlar bilan operatsiyalari ularning investitsion faoliyatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu operatsiyalar orqali banklar daromad manbalarini diversifikatsiya qilish, bozor likvidligini ta'minlash va aktivlar portfelini samarali boshqarish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Aksiylar va obligatsiyalar kabi moliyaviy instrumentlarga investitsiya qilish orqali banklar o'z kapitalidan samarali foydalanadilar. Shu bilan birga, bozor riski, foiz stavkasi o'zgarishi va inflyatsion xavflar tahlil qilinishi zarur bo'ladi. Tahlil natijalari banklarning moliyaviy barqarorligini baholashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki statistik hisobotlari, 2023–2024 y.
2. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi – Davlat obligatsiyalari bo'yicha ma'lumotnomalar
3. International Finance Corporation (IFC) – Capital Markets Reports
4. Xo'jayev Sh.S. – Bank ishi, Toshkent: Iqtisodiyot va moliya nashriyoti, 2022 yil.
5. Fabozzi F. J. – Bond Markets, Analysis, and Strategies, Pearson Education, 2021